

ВІДГУК

**офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри теорії та історії держави і права та
адміністративного права Донецького національного університету
імені Василя Стуса
Міхайліної Тетяни Вікторівни,
на дисертацію Щирби Мар'яни Юрїївни
на тему: «Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове
дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних
наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Актуальність і значущість теми дисертаційного дослідження.

Здоров'я людини може бути визнане одним з найцінніших нематеріальних благ, таким, що обумовлює тривалість та якість життя. Медична наука останнім часом рухається вперед величезними кроками, і немало наукових проривів у цій сфері було здійснено протягом буквально кількох десятиліть. Це втішає людство, дає надію на здорове життя та активну старість, але, разом з тим, не позбавлено і численних викликів, які потребують встановлення запобіжників.

Актуальність обраної тематики дослідження теоретико-правових основ правового статусу пацієнтів не викликає жодних сумнівів, тому що отримання нових здобутків у медицині, крім вигод для пацієнта, неодмінно пов'язано з ризиками для нього. Прогрес світової науки нерідко спричиняє величезні втрати для конкретної особи та її родичів, значна кількість нових методів лікування обнадіюють хворих, але містять у своїй основі проведення численних медичних експериментів. Але, крім тенденцій світової медичної науки, актуальність теми дослідження зумовлена і внутрішньодержавними процесами України, оскільки медична реформа, що триває в нашій державі, змінює базові засади взаємодії медичних працівників та пацієнтів, структуру надання медичної допомоги, підходи до лікування. Тому „участь” юридичної науки у цьому надскладному процесі є однією з гарантій дотримання прав пацієнта та мінімізації втрат різного характеру на шляху до побудови сталої та доступної системи охорони здоров'я.

Трансформація правовідносин медичний працівник – пацієнт створює передумови для переосмислення правового статусу пацієнта, осучаснення його змісту, а отже, для якісного симбіозу медичної та юридичної науки на рівні теорії держави та права. Причому звернення до правового статусу пацієнта у площині саме теорії права, а не медичного права, підкреслює комплексність та інтердисциплінарність дослідження, закладає підвалини не вузькоспрямованого аналізу, а підкреслює значення базових теоретичних категорій на рівні різних за своїм предметним спрямуванням наукових напрямів, що є трендом усієї сучасної науки.

Тема дисертації відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженому Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р., протокол № 5, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Тому з упевненістю можна констатувати актуальність вибору наукової теми Щирби Мар'яни Юріївни «Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження». За своєю проблематикою, обсягом та змістом обрана тема дисертаційного дослідження повністю відповідає проблематиці докторської дисертації за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Чітка та логічна побудова дисертаційної роботи обумовила здійснення глибинного дослідження та досягнення наукового результату, визначила

достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що представлені в дисертації.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликає сумнівів. Положення, що виносяться на захист узгоджуються з концептуальними теоретичними дослідженнями, міжнародною практикою, висновки є достовірно обґрунтованими та базуються на широкій науковій, практичній та методологічній базі.

Дисертаційне дослідження складається із анотації, п'яти розділів (що разом містять п'ятнадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації повністю відповідає цілям дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені здобувачем при написанні роботи.

У вступі дисертації обґрунтована актуальність теми дослідження, визначені його об'єкт, предмет, мета і завдання, зв'язок з науковими програмами, методологічні основи, аргументовані наукова новизна та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі дисертантка звертається до загальнотеоретичних засад правового статусу особи як базової категорії дослідження, окреслює його методологію, висвітлює існуючі доктринальні підходи до поняття „пацієнт”, разом з тим наводячи аргументи щодо формулювання авторського визначення.

У другому розділі авторка розглядає принципи як засадничі елементи правового статусу пацієнта, зокрема такі, як принцип доступності охорони здоров'я, принцип рівності пацієнтів, безпечності медичної допомоги, конфіденційності інформації у сфері правового статусу пацієнтів, а також принцип патнерської взаємодії у системі відносин медичний працівник – пацієнт.

В третьому розділі висвітлюються права пацієнта як елемент його правового статусу. Звертається увага на: право пацієнта на профілактичні засоби у сфері охорони здоров'я; критерії правомірності реалізації права пацієнта на

інформовану згоду та право відмови пацієнта від медичного втручання; на повагу до часу пацієнта; право пацієнта на інновації.

Четвертий розділ дослідження присвячений гарантіям як елементу правового статусу пацієнта, причому комплексно (але водночас, диференційовано) розглядаються гарантії різної природи.

У п'ятому розділі дисертантка звертається до обмежувальних елементів правового статусу пацієнта, а саме, обов'язків пацієнта та його юридичної відповідальності, що вбачається дійсно важливим у зв'язку з тим, що результат надання медичної послуги здебільшого залежить не лише від медичного працівника, але й від пацієнта, його сумлінності, дисциплінованості, пунктуальності, готовності до дотримання всіх рекомендацій лікаря.

Високий ступінь обґрунтованості наукових положень, що виносяться на захист, забезпечив і вибір методології дисертаційного дослідження, що представлений у роботі трирівневою системою. Методологія є складною, досить розгалуженою, використані методи є логічно пов'язаними один з одним та комплексно „працюють на результат”, підтверджуючи отримані за допомогою інших методів висновки, надаючи їм нового забарвлення та додаткової аргументації. Крім того, досить вдало здійснено вибір концептуальних підходів під час написання наукової праці, що додає напрацюванням загальнолюдської цінності та гуманістичної спрямованості.

Звертає на себе увагу джерельна база дослідження, а саме, 615 найменувань, значна кількість з яких є іноземною мовою. Це підтверджує розлогість здійсненого наукового аналізу та реальне застосування методу правової компаративістики.

Емпіричну основу дисертаційної роботи склали: аналіз міжнародних звітів та комплексних зведень, міжнародних і національних статистичних показників, нормативні джерела, матеріали практики зарубіжних країн (Німеччини, Білорусі, США, Швеції, Нідерландів, Греції, Італії, Литви, Норвегії, Португалії, Сербії, Словаччини, Туреччини, Російської Федерації, Канади, Норвегії, Ісландії, Австрії, Фінляндії, Франції, Португалії та інших), рішення Європейського суду з

прав людини (понад 100), а також дані опитування (загалом 570 респондентів) за спеціально розробленими авторськими анкетами, що проводились у 2015–2019 роках у Львівській та Волинській областях та м. Києві. Настільки фундаментальний підхід дисертантки до отримання емпіричного матеріалу не міг не відобразитися на якості дослідження.

З огляду на вищезазначене, можливо стверджувати, що достовірність отриманих результатів, обґрунтованість представлених висновків та пропозицій, застосування відповідної методології дало можливість якісно та предметно дослідити декларовану проблематику.

Таким чином, дисертаційне дослідження Щирби М.Ю. відповідає найвищим стандартам сучасної юридичної науки, відображає комплексний міждисциплінарний підхід та є гуманістично орієнтованим. Наукова робота містить у собі нові науково обґрунтовані результати, які у повній мірі відповідають меті та завданням дослідження, є орієнтованими, як на удосконалення фундаментальних засад правового статусу пацієнта, так і на вирішення праксеологічної проблематики у сфері наукового дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим комплексним теоретико-правовим монографічним дослідженням правового статусу пацієнта через виокремлення його засадничих, правоуможлиблювальних та обмежувальних елементів, сформованих на основі сучасної правової доктрини, положень вітчизняного та зарубіжного законодавства та практики його застосування.

Новизна отриманих результатів дослідження не викликає сумнівів, зокрема, звертає на себе увагу виокремлення видів правового статусу пацієнта (загальний; родовий, індивідуальний), а також обґрунтування теоретико-правової структури правового статусу пацієнта, який, на думку дисертанта, включає: 1) засадничі елементи – принципи правового статусу; 2) правоуможлиблювальні елементи – права пацієнта та гарантії їх реалізації; 3) обмежувальні – обов'язки пацієнта та юридична відповідальність за їх

невиконання. Така структура є дійсно новою для теорії права, характеризується „свіжістю” підходу та аргументованістю.

Цікавим є виокремлення авторкою ознак гарантій прав пацієнта як елемента його правового статусу, а саме: виступає зовнішнім середовищем (обстановкою), у якому виникають, існують і розвиваються відносини у сфері охорони здоров'я; виражають відношення прав пацієнта до явищ навколишньої дійсності, без яких вони не можуть бути реалізовані; мають вторинне значення стосовно прав пацієнта; створюють загальносоціальні умови для реалізації прав пацієнта; захищають та охороняють права пацієнта; визначають міру й можливості реалізації прав пацієнта. По-перше, не зовсім традиційним у теорії права є розгляд гарантій безпосередньо у структурі правового статусу особи (а не як зовнішнього чинника), а по-друге, звертає увагу ґрунтовність та аргументованість такої позиції, виділення комплексу різнорідних гарантій, що підвищує новизну та практичну цінність роботи, оскільки саме наявність реальних гарантій переводить права та законні інтереси із загальнотеоретичної до емпіричної площини.

Науковий та практичний інтерес може становити узагальнення М.Ю. Щирбою чинників конфіденційності у сфері охорони здоров'я. У тому числі, ємним та нетиповим є визначення об'єкта конфіденційності у якості „персоніфіковано-чутливої для пацієнта інформації”, розголошення якої призведе до значних моральних страждань.

В цілому позитивно сприймається пропозиція щодо необхідності зміни правової ідеології відносно юридичного захисту плоду як пацієнта з 22-го тижня після зачаття, що перебуває в тілі матері, та виокремлення таких його прав: право на народження; право на природний фізичний, психологічний розвиток; право на людську гідність; право на здоровий спосіб життя матері; право на безпечне, здорове довкілля; право на захист від використання плоду в медичних дослідах; право на кваліфіковану медичну допомогу; право на правовий захист у разі завдання шкоди здоров'ю плоду, – оскільки це корелює з активним розвитком четвертого покоління прав людини.

Особливу зацікавленість викликають теоретичні підходи до змісту та суті права пацієнта на інновації, шляхом визначення: основних правових стандартів проведення медико-біологічного експерименту; проблем, які не врегульовані на міжнародному й національному рівні щодо права пацієнта на репродуктивні технології; формування пропозицій для удосконалення правового регулювання донорства шляхом переходу до моделі припущення загальної згоди та визначення дозволу на терапевтичне клонування як право пацієнта. Підхід вбачається оригінальним та таким, що є на часі, зважаючи на тренди інтердисциплінарних досліджень та фактичну інтеграцію правових феноменів із явищами технологічної, інформаційної, загальносоціальної підсистем суспільства.

Дійсно нетривіальним представляється переосмислення у роботі принципу доступності охорони здоров'я, що є одним з основних принципів правового статусу пацієнтів, має комплексний характер, який охоплює доступність медичної допомоги й доступність лікарських та інших медичних засобів, а також широко закріплений у міжнародному, регіональному та національному законодавстві.

Однозначно вітається той факт, що з-поміж прав пацієнта дисертанткою виділяється право пацієнтів на профілактичні заходи у сфері охорони здоров'я, оскільки, як відомо, у багатьох країнах, зокрема європейських, особливу увагу приділено саме профілактичним заходам, а не власне лікувальним, що у результаті здійснює позитивний вплив на загальне здоров'я населення країни.

Практична спрямованість результатів дослідження однозначно виявляється у пропозиціях авторки щодо впровадження нових механізмів процесуальних гарантій прав пацієнта, зокрема:

- функціонування саморегульованої лікарської організації для забезпечення позасудових процедур вирішення спорів між лікарями й пацієнтами;
- впровадження медіаційної практики для захисту прав пацієнтів;

- створення окремої державної інституції Уповноваженого з прав пацієнтів.

Зазначене підкреслює необхідність втілення у систему охорони здоров'я найсучасніших світових практик та системи ефективного вирішення конфліктів через позасудові процедури.

Практичне значення одержаних результатів. Прикладне значення наукового дослідження завжди підкреслює і його теоретичну цінність, що у повній мірі стосується рецензованої роботи. Так, висновки дослідження є завершеними, мають цілісний вигляд і можуть бути застосованими у:

– правотворчості – для удосконалення нормативної бази у сфері забезпечення належного правового статусу пацієнта на конституційному та законодавчому рівні шляхом створення спеціальних нормативних актів у сфері прав пацієнта та гарантій їх реалізації, біомедичних досліджень на людині, використання допоміжних репродуктивних ситуацій, встановлення можливості реалізації терапевтичного клонування, реформування інституту попередньої волі пацієнта та моделі загальної презумпції донорства, інституту інформованої згоди пацієнта, встановлення нормативних вимог до способу життя вагітної жінки задля народження повноцінної дитини тощо;

– правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності суб'єктів, функціональні повноваження яких пов'язані з охороною та захистом прав пацієнтів;

– науково-дослідній діяльності – у наступних дослідженнях доктринальних засад правового статусу пацієнтів, подальшого реформування системи охорони здоров'я на підставі досвіду держав-учасниць Європейського Союзу, Ради Європи й ООН; в ході проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи в засобах масової інформації (виступ на регіональному телебаченні до дня Конституції України щодо трактування положень ст. 49 Основного Закону www.youtube.com/watch?v=uLBx2J5N2OI);

– навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін, а

також для підготовки методичних і дидактичних матеріалів, підручників, навчальних посібників з дисциплін «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Конституційне право», «Юридична деліктологія», «Права людини в умовах глобалізації», «Судова медицина», «Медичне право України» інших галузевих правових дисциплін, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів, пов'язаних із темою дисертації.

Практичне використання матеріалів дисертаційної роботи підтверджено актами про впровадження.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, кількість наукових статей відповідає встановленим вимогам та є достатніми для висвітлення основних ідей дисертаційного дослідження. Загалом результати дисертаційного дослідження опубліковано в 43 наукових працях, а саме: 1 одноосібній монографії, 27 статтях, з яких 6 в іноземних профільних виданнях, 21 – у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України, з них 18 – у фахових журналах, що включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз та в 15 збірниках тез наукових конференцій. Висвітлення результатів дисертаційного дослідження здійснювалося також англійською мовою, що справляє позитивне враження.

У авторефераті роботи всебічно висвітлено актуальність дослідження, емно та послідовно розкриваються його зміст та висновки.

Наукова робота М.Ю. Щирби містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання, а також забезпечують розв'язання значної кількості практичних та теоретичних питань. Репрезентовані положення заповнюють низку прогалин, що існують у сучасній правовій доктрині та у законодавстві, що має дотичність до досліджуваної проблематики.

Дискусійні положення та зауваження

Повністю підтримуючи загальне позитивне значення висновків рецензованої роботи для теорії права і для юридичної практики, варто зупинитися і на певних дискусійних положеннях, які в ній висвітлено:

1. У роботі розглядається правовий статус ембріона та плода людини як пацієнта. Але, як вбачається, у такому разі необхідно переосмислити момент народження особи та момент виникнення у неї правоздатності, оскільки суб'єктом правовідносин у зазначеній ситуації має бути визнаний ембріон або плод людини, з наявною правосуб'єктністю. Але виникає питання, чи може категорія правосуб'єктності бути застосованою до таких пацієнтів, або має йти мова про специфіку їхньої правосуб'єктності. В тому числі, потребує уточнення, яким чином правовий статус ембріону або плоду людини співвідноситься із правовим статусом неповнолітнього пацієнта та пацієнта, який страждає на психічні розлади.

2. Хотілося б уточнити, якщо пацієнтами в окремих випадках можуть визнаватися саме ембріон та (або) плод людини, то які мають бути критерії спричинення шкоди (і кому така шкода повинна спричинятися), а також, яким чином можуть бути захищені права зазначеної категорії пацієнтів.

3. У роботі розглядаються чинники правомірності інформованої згоди пацієнта, здійснюється їхня класифікація, що вбачається позитивним. Але певні з цих критеріїв є суб'єктивними та мають оціночний характер. Так, хотілося б почути додаткові аргументи відносно того, що вважати „усвідомленістю” надання згоди, адже, по-перше, сама категорія є оціночною, а по-друге, деякі стани пацієнта, в тому числі психоемоційні, хоч і не впливають на дієздатність особи, але викликають сумніви щодо повного усвідомлення певних процедур та їхніх наслідків.

Разом з тим, слід зазначити, що викладені зауваження здебільшого мають дискусійний характер і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Висновки щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

З урахуванням викладеного, слід зробити висновок, що дисертаційне дослідження Щирби М.Ю. на тему: «Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження» є актуальною, самостійною, довершеною працею, яка демонструє нові обґрунтовані висновки, що мають наукову цінність та практичну придатність, вирішують вагому наукову проблему, що має особливе значення для теорії права та вітчизняної юриспруденції загалом.

Дисертація «Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження» відповідає встановленим вимогам, що пред'являються до такого виду робіт відповідно до Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року, №567, а її автор – Щирба Мар'яна Юріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави
і права та адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Т.В. Міхайліна

